

KİŞİLİK BOZUKLUKLARI

Prof. Dr. Mehmet Kerem Doksat

Duygudurum Bozuklukları Birimi Başkanı

Bu son derecede tartışmalı diyagnostik kategoriyle ilgili olarak bilgi aktarmadan önce, bâzı temel taraflarımızı, davranışsal özelliklerimizi özetlemeliyiz. İnsan, kendisini meydana getiren natürel (doğal: tabii), nurtürel (eğitim, öğretim, görgü vs.) ve kültürel girdilerin ortasında duran, üstelik de kendi farkındalığının farkında olan en müttekâmil varlık (malûm, türümüzün adı Homo sapiens sapiens, yâni farkında olduğunun farkında olan adam). Yâni kişiliği târif etmeden önce, onu meydana getiren bileşenleri iyi tanımak, hele bozukluğundan veya hastalığından bahsederken mutlaka bunları iyi tahlil etmek gerekir. İnsan biyo-psiko-sosyo-kültürel ve ontolojik bütünlük içerisindeki bir Geşalt'tır ve her birey eşsizdir.

Kaynakça kısmını boş görenlere ise "lütfen şaşırmayın" diyeceğim. Bunlar ders notları ve literal malûmata ulaşmak günümüzde artık çok kolay. On senelerin tecrübesi ve birikimiyle, tabii ki kitaplara da bakarak, bu ders notu hazırlanmıştır.

NATÜR

Bütün canlılarda ortak olarak yaşama ve yaşatma, öldürme ve ölme, çoğalma temel itici güçleri vardır ve diğer bütün davranışlar da bunlara indirgenebilir. Yaşama-yaşatma yönünde işleyen temel itici güce Eros, ölme-öldürme yönünde işleyene de Thanatos ismi verilmiştir. Türün devamı için de, bu iki impetustan [itici güçten] kaynaklanan cinsellik [enerjisi libido] ve saldırganlık [enerjisi destrüdo veya destructo] bütün canlılarda ortaktır. İçgüdü ve dürtü kavramları üzerindeki bâzı tartışmalara değinmek istiyorum. Freud eserlerinde Almanca "Triebe" kelimesini kullanmış, sonradan diğer lisanlara yapılan tercümelerde kavramsal ve terminolojik tartışmalar doğmuştur. İçgüdü [instinct], târifi üzere, türün devamını sağlamaya yönelik ve o türe has, doğuştan mevcut stereotipik eğilimleri ifâde eden bir terimdir ve Freud'un da çok etkilendiği Darwin ekolünün kazandırdığı bir kavramdır. Dürtü [drive] ise benzer amaçlara hizmet eden, biyolojik kaynaklı psişik itici

güçleri ifade eden bir terimdir. Bu iki kavramın iç içeliği sebebiyle, içgüdüsel dürtüler [instinctual drives] gibi terimlerin hâlen de kullanıldığını görüyoruz. Evcil hayvanların, tıpkı insanlar gibi, içgüdülerini kontrol etmeyi öğrenebildiklerini biliyoruz. Freud bu temel eğilimlerin evrim yoluyla tevârus edildiğini kabul etmekle beraber, Jung gibi bir tahlile girmemiştir. Evrim skalasında yükseldikçe, içgüdüsel davranışla öğrenilme yoluyla kazanılan davranış dengesi ikincisi lehine değişmektedir. Gene de, içgüdüsel eğilimlerin tamamen kaybolduğunu söylemek de facto mümkün değildir. Bütün hayvanlardan farklı olarak, “kendini aşabilme kapasitesinde, mecburiyetinde, hâtta mahkûmiyetinde olan” tek varlık insandır. Bâzi kişilik özelliklerinin kalıtsal olduğu bilimsel olarak gösterilmiştir.

Homo sapiens sapiens’in, yâni “farkında olduğunun farkında olan adamın” 4.6 milyar senelik dünya tarihinde 100.000 senedir varlığını sürdürmekte olduğu bilinmektedir. İnsan genomunda 35 ilâ 40.000 civarında gen bulunduğu, bunların yarısından fazlasının “sessizce” durdukları anlaşıldı. Acaba gerçekten öyle mi? Mâdem canlılık tarihi 4 temel baz, 20 temel amino asid ile yazılmıştır ve türden türe, nesilden nesle bilgi intikali bunlar vasıtasıyla gerçekleşmiştir, canlılık öncesi dönemden de bâzi bilgilerin evrimsel süreç içerisinde bize kadar ulaştığı varsayımının bilimsel düşüncenin nedensellik [causality: illiyet] ilkesine göre doğru olması, olmamasından daha muhtemeldir. Bu da, hepimizin genomunda sâdece canlıların değil, evrenin tamamının evrimiyle ilgili bilgilerin şu veya bu derecede muhafaza edilmiş olacağını düşündürür.

E. Coli bakterisiyle insanın “sessiz” gen havuzları arasında ciddi bir fark yoktur. Freud’un her şeyi doğumla başlatmasına ve bireysel bilinç dışından bahsetmesine mukabil, Jung doğuştan evrimle getirilen ortaklaşa bilinç dışından [collective unconscious] söz etmiştir. Günümüzde buna filogenetik psişe [phylogenetic psyche], hâtta varoluşun temelini de kapsayacak şekilde, ontogenetik psişe [ontogenetic psyche] denmektedir.

Aynı şekilde, “ontogenetik bilinç dışı [ontogenetic unconscious] veya “ontogenetik bilinç [ontogenetic conscious]” kavramı da söz konusudur; bu da klâsik mantıkla düşünmeye alışmış bilimsel paradigmayı sarsmakta, işin içine erekselliği [teleology] katmaktadır; bundan hoşlananlar da, hoşlanmayanlar da var. Jung’un psişe modeli, işin içine kompleksleri, arketipleri ve ortaklaşa bilinç dışını kattığı için, Freud’unkinden daha mı az değerli veya geçerlidir? Meselâ Freudiyen yaklaşımın dinî inançları birtakım ego savunmaları sayesinde geliştirilen en azından “nörotik” bir adaptasyon gibi görmesine karşılık, Jung yaklaşımının ortaklaşa bilinç dışı muhtevasını kabul edilebilir hâle getirdiği için bunların faydalı ve gerekli olduğunu iddia etmesinden hangisi daha doğrudur? Bu iki büyük mütefekkirin bitmeyen kavgasının çağdaş yansımaları olan genetik mühendisliğin ve psikobiyojinin, sonuçta da evrimsel psikiyatrinin son gelişmeleri altında arketipler ve filogenetik psişe kavramlarına çok daha yakın ve sıcak bakmaya başlanmasının sonucu ne olacak? Ortaklaşa bilinç dışını Tanrı arketipine açılan yol olarak gören Jung, libido kavramını da cinsellikten çok daha aşkın bir hayatî (vital) enerji olarak ele almıştır.

Zâten ortodoks veya yenilenmiş psikanaliz(ler)in de, psikiyatrinin de uğraştığı şey zihin, yâni psişedir ve organı [donanımı: hardware] da beyindir. Bütün bunları dikkate alınca, binlerce senedir mistiklerin, peygamberlerin ve şimdiki anlayışımıza göre bâzi

“psikotiklerin” bahsettikleri evrensel – küllî bilginin [tasavvuftaki Levh-i Mahfûz] içimizde mevcut olduğundan, en azından ona ulaşacak beyinsel holografik mekanizmaların varlığından bahsetmek mümkündür. Ulaşım da meditatif aktiviteler [transcendence: mistik, artistik yaşantılar, vecit hâlleri], birtakım özel teknikler ve sembolik-allegorik düşünce ile mümkündür. Oraya kortikal linear – rasyonel – seri işlemlerle mantıkla ulaşılamaz. Mistik ve meditatif disiplinlerin hepsi bu bölgeyi bombardımana tâbi tutarak düzenleyen, ayarlayan tatbikatlardır: Zikir, ritüeller, ritüel grup aktiviteleri, bireysel veya kolektif trans hâlleri, yoga vs. Hz. Muhammed’in de, Buda’nın da, Lao Tse’nin de, pek çok “psikotiğin” de yaptıkları da oraya ulaşmaktı. Bu sâyede bütün evrimsel yâni küllî bilgiyi tattılar. Ama Hakikat konuşma lisanına dökülemez ki! Hallâc’ın “En-el Hakk’ını”, hani ifâde yerindeyse Allah’ı [isteyen buna Tanrı, God, Yehova, İç Gerçeklik vs. diyebilir] târif etmek, yâni hippokampal ve üst kortikal konuşma lisanına tahvil etmek gayri mümkündür. Yaşantılar [experiences] söze dökülemez ama birer ruh hâli [psychic state] olarak yaşanabilir ancak.

Nitekim sinirbilimin öncülerinden Joseph, kitabında şu başlığı verdiği bir bölüm yazmıştır: “Limbik Sistem ve Amigdala: Tanrı’ya Uzanan Transmitter”. Bu olağanüstü yaşantılar psikotik addedilemeyecek büyük mistiklerde, peygamberlerde yaşanmıştır. Günümüz sinirbiliminde buna yol açabilecek bir mekanizma bilinmektedir: Çözülme [dissociation]. Ben bu patolojik olmayan, mistik yaratıcılıkla sonlanan dissosiyasyonlara “asosiyatif dissosiyasyonlar [associative dissociations]” diyorum. Patolojik olanlardan farklı olarak, bunlar bir eserin yaratılışıyla sona eriyor. Psikotik mani atağında sonra Tanrı’yı keşfeden bir hastamda da aslında yazılı veya çizili olmayan bir eser var: Kendini aşmak. O takdirde, psikotik olanla “sağlıklı” olanın turnusol kâğıdı da belirsiz! Buradaki en önemli anahtar kelime işlevselliştir.

Cloninger ve arkadaşlarının çalışmalarıyla evrimsel kökenli sebatkârlık, yenilik arama, zarardan kaçınma ve ödül bağımlılığı şeklinde dört temel huyumuz [temperament] olduğunu ortaya koydu.

Akiskal ve arkadaşları da duygulanımsal huyları [affective temperaments] târif ettiler. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

Hipertimik Huy: Erken başlangıç (<21 yaş); Nâdiren araya giren ötimiyle birlikte aalıklı eşik altı hipomanik özellikler; Az uyuma alışkanlığı (<6 saat/gün, hafta sonları da dâhil); İnkârın çok fazla kullanılması. Schneiderian hipomanik kişilik özellikleri: İrritabl, neş’eli, aşırı iyimser veya coşkulu; Saf, kendine fazla güvenen, övünge, abartılı, gösterişli; Gayretli, çok plân yapan, tedbirsiz ve bitmez tükenmez bir itkiyle koşuşturan; Aşırı konuşkan; Sıcakkanlı, insan arayan veya dışa dönük; Aşırı karışan ve başkalarının işine burnunu sokan; Baskılanmayan, uyaran arayan veya rastgele cinsel ilişkide bulunan.

Siklotimik Huy: Erken başlangıç (<21 yaş); Nâdiren ötiminin olduğu, sık, kısa döngüler; Bir fazdan diğerine öznel ve davranışsal görünüm arasında âni geçişlerin olduğu iki dönemli tablo; Öznel görünüm: Letarji X Ötoni, Kötümserlik X İyimserlik, kafa karışıklığı X Keskinleşmiş ve yaratıcı düşünce, Düşük kendine güven X Aşırı kendine güven arasında değişen kendilik saygısı; Davranışsal görünüm: Azalmış söz

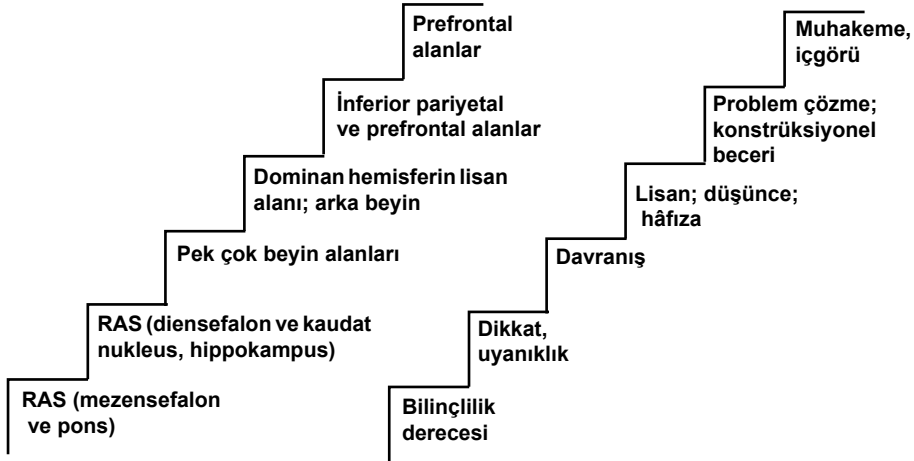
dışavurum X çok konuşma; Hipersomnia X Uyku ihtiyacının azalması; Sebepsiz sulu gözlülük X Aşırı şakacılık; İçedönük kendini soyutlama X Sınırsız insan arama; Üretkenlikte belirgin değişkenlik.

İrritabl Huy: Erken başlangıç (<21 yaş); Nâdiren ötimik, çoğunlukla karamsar (irritabl ve çabuk kızan olma); Derin düşüncelere dalmaya meyil; Aşırı eleştiren ve şikâyet eden; Aksi şakalar yapan; İstenmediği hâlde sokulup sıkıntı veren; Disforik yerinde duramama; İtkisellik; Antisosyal kişilik bozukluğu, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu veya epilepsi ölçütlerini karşılamaz.

Eşikaltı Distimik Huy: Erken başlangıç (<21 yaş); Başka bir duruma ikincil olmayan aralıklı, düşük şiddette depresyon; Çok uyuma alışkanlığı (>9 saat/gün); Derin derin düşünme, anhedoni ve psikomotor enerji azlığına meyil (hepsi sabah saatlerinde daha belirgin); Schneiderian depresif kişilik özellikleri: Ümitsiz, kötümser, neşesiz veya eğlenmeyen; Sessiz, pasif ve kararsız; Şüpheli, aşırı eleştiren veya şikâyet eden; Derin derin düşünen ve endişelenen; Vicdanlı, kendi kendini disipline eden; Kendini eleştiren, kendini cezalandıran, kendini küçülten; Başarısızlıkları, yetersizlikleri ve olumsuz olaylar hakkında aşırı kafa yoran.

Bütün bunlar evrimsel olarak gelişmiş adaptif davranış örüntüleridirler.

Psşik fakültelerin tekabül ettikleri merkezî sinir sistemi (MSS) yapıları, en basit işlevden en karmaşığa doğru, basamaklar hâlinde aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

Temel davranışsal özelliklerimiz daha döllenme sırasında belirleniyor. Evrimsel psikologların iddia ettikleri nihai-esas sebep [ultrimate causation] düşünüldüğünde neredeyse bir alinyazısı [mukadderat: predestinatyon] söz konusu. İyi de, her şeyi buna indirgeyebilir miyiz? Jerry Fodor'un belirttiği gibi, bu beyinde de belli davranışların yürütüldüğü özel amaçlı işlevsel sinirsel ağlar, yani zihinsel modüller var. Hattâ Chomsky'nin lisanla ilgili olarak ortaya koyduğu "lisan iktisap aygıtı" [LAN: language acquisition device] ve David Marr'ın ortaya koyduğu özel görebek tanıma yeteneği insan türüne özgüdür. Karşılıklı diğerkâmlık [reciprocal altruism], baskın heteroseksüel sistem, toplumsal hiyerarşi ve mertebelenme, canlının kendi cinsini veya kendisini barındırana tanımasını sağlayan doğal eylem [imprinting], bağlanma sistemi [attachment system] gibi arketipal davranış stratejileri ise evrimsel skalada yükseldikçe rastlanan davranış örüntüleridir. Ama donanımda yüklü olan bu stratejilerin faaliyete geçebilmesi için öğrenme, eğitim gerekiyor.

NURTÜR

Cloninger ve arkadaşlarının modelinde de önceleri iki karakterden bahsedilmiştir: Başına buyrukluk ve işbirlikçilik; sonradan, insan türüne özgü olan kendini aşma özelliğini de katmıştır.

Eğer türümüze özgü temel işletim programlarını birer yazılım [software] olarak alırsak, bu temel program belli kritik-epikritik dönemlerde belli yeni yazılımların ve/veya güncelleştirmelerin yapılmasını talep eder. Yani natürün nurtürden hayat boyu beklentileri olur. Meselâ oral dönemde annenin sütünden çok sevgisi, ten temâsı ve okşayışı önemlidir. Anal dönemde ise özerkliğin ve dış dünyayla ilişkilerin düzenlenmesinin yazılımları devreye sokulmalıdır. Bunlar yeterince yapılmaz, abartılı yüklenir veya hatalı yazılımlar devreye sokulursa, ortaya psikopatolojiler çıkacaktır. Bu da, natür ve nurtür [yani bakım veren, âile ve çevre] arasındaki mütemâdi etkileşimler sayesinde gerçekleşecektir, yakın süreçler [proximate processes] sayesinde hissedilen "iyilik hâli" ile bireyin "şekillenmesini" sağlayacak, genotipler fenotipe dönüşecektir. Hattâ potansiyel genetik bozuk predispozisyonların bu etkileşimler sayesinde bir miktar düzeltilebilmesi [fenotipe dönüşmemesi] dahi mümkündür.

İzoseksüel ortamda yetiştirilen erkek veya dişi rezus maymunlarındaki saldırganca davranış örüntüleri arasında belirgin farklılık bulunmamış ama heteroseksüel ortamdakilerde erkeklerin daha saldırgan, dişilerin daha baş eğici oldukları gözlenmiştir. Bu da, eril ve dişil rollerdeki farklılığın yakın sebep olarak sadece hormonlarca düzenlenmediğini ama toplumsal etkileşimin bu farklılığı tetiklediğini, yakın sebep olarak hormonal faaliyetin davranışsal etkisinin erkeklerde daha fazla ifade edildiğini gösterir. Keza yeni doğan erkek maymunlarda androjenlerin baskılanması cinsel açıdan dimorfik davranış etkilememiş, prenatal androjen verilmesinin ise genotipik dişi bireylerde saldırganlığı arttırdığı bulunmuştur; bütün bunlar doğum sonrası dönemden ziyade prenatal dönemdeki hormonal etkileşimlerin davranış çizgilerinin [traits] oluşmasında rol oynadığı, postnatal etkileşimlerin çok etki yaratmadığı görülmüştür.

Benzer bulgular özellikle fetal hayatın ilk 1.5-3 ayında fütüsün genotipi XY olsa da,

kendi androjenlerine direnci eskiden testiküler feminizasyon denen androjen duyarsızlığı sendromuna yol açtığı, bu çocukların dişi fenotipiyle dünyaya geldikleri bilinmektedir. Daha hafif durumların ise erkek hemcinselliğine, XX fetüslerde fazladan androjene mâruzîyetin de lezbiyenliğe yol açtığı gösterilmiştir. Burada natürle nurtür karışmaktadır çünkü özellikle annenin stresi ve/veya aldığı ilâçlar bunu doğrudan etkilemektedir ve anne rahmindeki çocuk bir zamanlar zannedildiğinden çok daha reseptiftir. İştîme, kısmen de görme duygusu aktiftir. Doğum sonrası dönemdeki hatalı yazılım yüklemeleri de müsâit patolojik zemine âdeta hizmet etmektedir.

Natür – nurtür etkileşimlerini incelerken aşırı basitleştirme veya çabucak birtakım izahlar icat etme açmazından kurtulmak epey zahmetli bir iştir ve indirgeyici değil çok yönlü olarak ele alınması gerekir. Çoğu makalede toplumsal etkileşimler üzerinde durulup, natür kısmı ihmâl edilmiştir. Bâzılarında ise değer hükümlerine bağlı tarafgirlik görülür. Eisenberg natür ve nurtürün zıtlık değil karşılıklılık hâlinde ele alınması ve bu ikisinin ortasına uygun ortamın da [niş: niche] konması gerektiğini vurgular. Nöronların ve sinapsların aşırı bereketli bir şekilde büyüyüp çoğalması, sonra da evrimsel bir program dâhilinde ölmeleri [apoptosis] ve budanması [synaptic pruning] şeklindeki gelişme boşuna değildir; öğrenme in utero başlar ve ölüme kadar da sürer. Bu aradaki etkileşimlerin uygun ortamda ve iyi bir şekilde gerçekleşmesi her iki süreci de doğrudan etkiler; hangi sinapsların ve nöronların yaşayıp hangilerinin öleceği üzerinde doğrudan etkiye sâhiptir.

Büyüme ve gelişme farklı şeylerdir. Çocuklar aynı zaman ve sırayla büyümeyebilir ve/veya gelişmez. Bu da donanımın gelişmesi, yazılımların nispeten daha erken veya geç talep edilmesi, donanımın reseptif gücüne göre yazılımın doğru yüklenmesi gibi sorunsalları gündeme getirir. Bâzi çocuklarda beynin belli bölgeleri geç ve/veya yetersiz gelişir. Bunun en tipik örneği klâsik genel ismiyle disleksilerdir. Daha hafif olanlar ise konuşmada, yürümede veya daha spesifik işlevlerdeki gecikme veya erken olgunlaşmalardır. Bu çok kritik-epigenetik dönemlerde çocuğun yakından takibi, onun bireysel özelliklerine göre natür - nurtür etkileşiminin ayarlanması özel bir önem taşır. Meselâ çekirdek cinsel kimliğin oturmasında da bu olgu esasî derecede öneme hâizdir. Saldırganlığın düzenlenmesi ve organizma ile çevre arasında seri, seçici [selective] ve yeni akomodasyonların kurulması açısından da hem genetik hem de çevresel etkenler temel tâyin edici bir rol oynar; toplumsal uzlaşma için bu akomodasyon birincil dereceden öneme sâhiptir.

KÜLTÜR

Her ne kadar üst primatların da bir nev'î kültürlerinden söz ediliyorsa da, kültürel evrimi biyolojik evriminin önüne geçmiş bilinen tek canlı türü Homo sapiens sapiens'tir. Kendi habitatını kendi aleyhine ve bilinçli olarak değiştirebilen tek türdür. Yâni melek de, şeytan da biziz. Yâni bizim bir de memetik [kültürel genlerimiz] yönümüz var ve psikiyatrik hastalıkların ortaya çıkışında bunun da önemli rolü söz konusu.

İngilizler'in hipomanik diyeceği İtalyan, İtalyanlar'ın şizoid diyeceği İngiliz örnekleri pek fazladır. Çağımızın en büyük sorunsallarının başında gelen açlık, sefâlet, temel güven duygusu eksikliği, hem ulusal hem de uluslararası göçler, âdiyet mensubiyet duygusu-

nun kaybolması ve yok mekânların [non-places] yok insanları [none-people], içi boşalmış kendilikler ve yabancılaşma başta depresyon ve sınırda-kişilik salgını olmak üzere, her türlü psikopatolojiye ve hastalığa zemin ve vasat oluşturmaktadır.

Değişik kültürlerde Batı tıbbının “delilik” âddettiği hâller normâl veya ârizî geçiş dönemleri olarak telâkki edilir. O derece ki, Çinliler Batı icadı DSM ve ICD sistemlerini reddedip, kendi nozolojilerini ve taksonomilerini kurmuşlardır. Bu olguyu yeterince fark eden Batılı bilim adamları kültüre bağlı sendromlar diye bir kategori icat edip, bunu alt gruplarda sınıflamışlardır.

Bu sendromların çoğunun DSM veya ICD sistemlerinde kendilerine tekabül eden bir entite yoktur, bazıları ise benzerler: DSM-IV’te (1995) en az yedi kategori târif edilmiştir:

1. Organik bir sebebe bağlanamayan, o bölgede bir hastalık olarak kabûl edilen ve herhangi bir Batı hastalığına benzemeyen âşikâr psikiyatrik hastalık: Meselâ Malezya’da görülen amok.
2. Organik bir sebebe bağlanamayan, o bölgede bir hastalık olarak kabûl edilen, bir Batı hastalığına benzeyen ama bölgesel olarak Batı hastalığından çarpıcı derecede farklılıklar gösteren âşikâr bir psikiyatrik hastalık: Meselâ Çin’in nevrastenisi denebileceği olan shenjing shaijo’nun semptomları Majör Depresif Bozukluğa çok benzer ama somatik yönü çok önde gelir ve çökkün duygudurum hemen hiç görülmez. Keza, Japonlar’a mahsus bir sosyal fobi benzeri tabloya da taijin kyufusho denir.
3. Henüz Batı tıbbi tarafından fark edilmemiş farklı bir hastalık: Yeni Gine’deki yamyam kavimlerde görülen kuru hastalığı Creutzfeldt-Jakob, deli dana hastalığı gibi bir prion demansıdır.
4. Organik sebebi olabilen veya olmayan, bir Batı hastalığının alt grubuna benzeyen veya Batı tarafından hastalık kabûl edilmeyen semptomları olan bir hastalık; başka bir ifâdeyle, pek çok kültürel düzende rastlanan ama sâdece bir veya birkaçında hastalık olarak kabûl edilen bir fenomen: Genital organların gömülüp kaybolması şeklinde kendini belli eden koro buna bir örnektir; bazı kültürlerde fobi, bâzılarında hezeyan olarak görülür.
5. Batı tarafından kabûl edilmiş mekanizmalara, Batı deyimlerine uymayan ama kültürel olarak kabûl görmüş olan, Batı’da uygunsuz düşünce, hezeyan veya hallüsinasyon olarak telâkki edilen birtakım izahlar, inanışlar: Büyücülük, Karayib Adaları’ndaki köklerle büyü, Akdeniz havzası’nda ve Lâtin Amerika’da yaygın olarak inanılan kem gözlülük [nazara uğrama] bunlara örnektir. Bizim ülkemizde de bu tür inançlar ve bunlara inananları sömürenler [medyumlar, büyücüler, üfürükçüler] yaygındır.
6. Sıklıkla trans veya pozasyon hâlleriyle karakterize olarak ortaya çıkan ve Batı kültüründe psikoza, hezeyana veya hallüsinasyonlara delâlet eden ama o kültürde kabûl gören bir hâl veya davranışlar serisi: Ölüleri veya onların ruhlarını görme, seslerini işitip onlarla konuşma, kaybettiği sevdiğinin rûhuyla temâsa geçme gibi...
7. Belli bir kültür ortamında iddialara göre bulunduğu söylenen ama aslında var olmayan, ama bir psikiyatrya yâhut antropologa bildirilebilen bir sendrom: Angloki-

an Kızılderilileri'nde rastlandığı söylenen windigo [bir yamyamlık takıntısı türü, mevcudiyetine itirazlar yükselmiştir] buna bir örnektir. Tıpkı büyücülük, cadılık iddialarının savunmalarında olduğu gibi kullanılabilir.

Bütün bu “hastalıklar” Batı Tıbbi’na göre kişilik sorunları olarak da ele alınabilir.

KİŞİLİĞİN TÂRİFİNE DOĞRU

Freud’un hemen hepsi Avrupa orta ilâ üst sınıfından gelen hastalarına dayanarak ve kendi annesiyle yaşadığı aşkı ve silik baba figürüne olan öfkesini inanmadığı Yehova’yla mezcedip, teorisine Oidipus karmaşası, süperego ve immatür, pasif ve mazokist kadın psişizması olarak yansıttığı pek çok otorite ve müellif tarafından kabul edilmiştir. Babanın ve kültürün çocuğun psikososyal gelişimindeki rolünü büyük ölçüde göz ardı etmesinde kendi izole hayatındaki çevreyi bütün dünya zannetmesinin büyük rolü olmuştur. Kendi varsayımlarını a priori doğru kabul ederek, gözlemlerinin sonuçlarını da bunlara göre yordamak (prediction) ve yorumlamak (interpretation) hatasına düşmüştür ki, yanlışlanabilirlik ilkesine tamamen ters düşen bu yaklaşımı psikanalizi bilim değil bir yeni çağ dini, bir edebiyat akımı hâline sokmuştur. Çoğu kimse, Freud’un hiçbir hastasını iyileşmediğini bilmez, ama gerçek budur. Adasal’ın tâbiriyle insanı Homo sapiens sapiens olmaktan çıkarıp, Homo libidinous hâline getirmesi olmuştur. Öte yandan, gerek Freud’un gerekse takipçilerinin dinamik psikiyatrinin kurulmasında ve insanı daha iyi anlamamızda bir boşluğu doldurduğu da inkâr edilemez. Kabul ve teslim etmek gerekir ki, insanoğlunu anlama konusunda Freud’un attığı adımın müsbet bilime birçok katkıları olmuştur. Ayrıca bir nev’i yeni dünya dini, ahlâkı veya edebiyatı, kısacası bir yeni dünya görüşü ve hayat tarzı olarak imzasını attığı da bir vâkiadır.

Bağlanma sisteminin temellerini sâdece birtakım çatışmalara indirgeyerek mes’elenin evrimsel ve toplumsal yönlerini de önemsememiştir. Zâten daha ilk dönemlerinde havâriyelerinin hemen hepsiyle yolları tamamen ayrılmıştır. Vefatının akabinde kızı Anna Freud ile Melanie Klein arasındaki sürtüşme dini iki ana mezhebe bölmüş, daha sonra da yeni tarikatlar kurula gelmiştir. Hâtâtâ, kendi narsisizminden ve paranoid özelliklerinden dolayı çok fazla çatığı narsisizm kavramını teoriyi âdeta yeniden kurarak egonun yerine kendilik [self] kavramını koyan Kohut yepyeni bir mezhep kurmuştur.

Yerde hızla hareket eden bir şeyden, yüksekten, karanlık ve dar mekânlardan, âni ses veya ışıktan korkma gibi davranışların tamamen evrimsel kökenli olduğunu, travmalar veya pekiştirilmelerle fobi hâline geldiğini biliyoruz. İnsanı daha iyi anlamaya ve tahlil etmeye [çözümleme: analysis] yönelik, bütün bu natürel, nürtürel ve kültürel bağlamların dikkate alınması gerekecektir. Psikanalizde hâli hazırda nürtüre fazla önem atfedilmektedir. Psikanalizin rüya, sürç-i lisan [lapsus] ve şakaların yorumu ve serbest çağrışım modeli filogenetik ve ontogenetik psişeye açılan ilk kapılardır.

İlginç bir not olarak, Batı lisanlarında kişilik anlamına gelen “personality” kelimesinin hâlen tiyatronun da sembolü olan maskelerin adı olmasıdır; yâni, kısaca, kişilik maske anlamından türetilmiştir. Bizde şahıstan gelen şahsiyet kelimesi de kullanılır. Bu da kişilik kavramının kimlik, kendilik ve diğer nüanslarla iç içeliğini ortaya koymaktadır.

Gordon Allport kişiliği belli çizgiler (traits) içerisinde ele alır: 1) Kardinal Çizgi: Kişinin davranışlarını şekillendiren ve yönlendiren çizgidir. Bunlar enderdir çünkü pek çok kişinin hayatında tek bir şekillendirici tema bulunmaz. 2) Merkezî Çizgi: Bir dereceye kadar herkeste bulunan özelliklerdir. Davranışlarımızın çoğunu teşkil eden tuğlalardır ama kardinal özellik taşımazlar. Güzel bir örnek dürüstlüktür. Tâlî (İkincil) Çizgi: Ancak belli durumlarda ortaya çıkarlar (msl. yakın bir arkadaşa bilinen hoşlanmalar veya hoşlanmamalar) ve insanın karmaşıklığını anlayabilmek için mutlaka dikkate alınmalıdır. En son olarak da kişiliği “kendiliğin derünü (içsel: inner) organizasyonu” diye târif eder!

Gözlemci psikologlar ise 5 boyutlu bir kişilik modeli öne sürerler: 1) Açıklık, 2) Farkındalık, 3) Dışadönüklük, 4) İkna edilmeye uygun olma, 5) Nörotisizm.

Bütün bunları özetledikten sonra, kişiliğin ne olduğunu şöyle özetleyebiliriz: “Kişilik doğuştan getirilen (natürel: bir ayağı evrimden, bir ayağı anne babadan, bir ayağı da anne rahminde geçirilen dönemden gelen bir uçayak), sonradan kazanılan (nurtürel), kültürle de şekillenen, hayatın ilk beş altı senesinde temelleri atılan, ergenlikte sarsılıp yirmili yaşlarda oturan, kırklı yaşlarda kemikleşen, bir miktar manipülasyona açık olsa da, değişmeye oldukça dirençli, o kişiye özgü davranışlar bütünüdür. Her türlü duygu, düşünce ve motor eylemin birer davranış olduğunu hatırlamak gerekir.

İşte, gerek evrimsel gerekse klinik model açısından ele alalım, bir insanın kişiliği kendisiyle ve çevresiyle olabildiğince barışık ve işlevselse, o kişinin kişiliği o kadar “normâldir”; buna “toplum-merkezci [socio-centric] tavır” da denir. Tam aksine, ne kadar kavgalı ve işlevselliğinden uzaksa (disfonksiyonelse) bu kişinin kişiliği “bozuktur”; buna “ben-merkezci [self-centric] tavır da denir.

Tamamen Batı Kültürü kaynaklı bu faydacı târifin hakikatte ne kadar doğru olduğu çok tartışılır. Kültürel faktörlerin öneminden yukarıda bahsedilmişti. Filipinler’deki insanların hemen hepsi Batı kriterlerine göre ya şizotipal ya da şizofren olmalıdır; ama değiller. Bunun daha hafif örneklerini de verebiliriz: İngilizler’in normâl diyeceği bir kişiye İtalyanlar şizoid, Kayserililer’in sağlıklı diyeceği bir insana bir Oflu “durgun” diyebilir. Burada hem genetik hem de memetik faktörler büyük rol oynar. Hele disorder (çok hatalı olarak bozukluk diye tercüme ediliyor; bâri düzensizlik densesydi) kelimesi tam Batı Kafası işidir; yâni bir (pro-faşizan) düzen (order) var, dışına çıktın mı da düzen-dışı (disordered) oluyorsun! Mecbursan (obligation) da, zaruri misin (necessity)? Bence hayır. İnsanın tercih etme hürriyeti olmalıdır; yeter ki başkalarına zarar vermesin... Doğu kültürlerinde, dinî adanmışlıklarda ve benzeri kültürel yapılanmalarda bu tür sıra dışılıklara çok rastlanır ama kimse böyle insanların kişiliklerinin bozuk olduğunu söyleyemez (cânileri, canlı intihar bombalarını vs. tabii ki kastetmiyorum).

Kişilik sorunlarının erken yaşlarda tespiti çok önemlidir. Çünkü kişilik sorunları olan kişiler ciddi derecede bir sosyal yük yaratırlar. Bu yük şu başlıklarda özetlenebilir:

- Boşanma, işten atılma ve evsiz kalma;
- Şiddet, saldırganlık, tahripkârlık, öldürme (hayvanlar, insanlar) davranışları;
- Kendine zarar verme davranışları ve intihar girişimleri;

- Âcil servislere ve diğer tıp branşlarına sık müracaat;
- Suça, alkolizme ve diğer maddelerin süüistimâline yatkınlık...

Kişilik bozukluğu öyküsü olanların anne ve babalarında da başarısız evlilikler, yuvanın dağılması, çocuk istismarı ve ihmâline sık rastlanır. Genel olarak şu alanlarda sorun yaşayan, başlangıcı 18 yaşından önce ise en az 1 senedir süren, aslında genellikle çocukluktan itibaren kendini belli eden [“yedisinde neyse, yetmişinde de odur” - Türk Atasözü], bu ârizaları süreklilik arz eden, toplumsal meslekî ve âilevî alanlarda intibaksızlığa yol açan kişilerin kişilikleri “bozuktur”:

- 1) **Bilişte (cognition) ciddi ârizalar:** Kendisini ve diğerlerini idrak ediş ve değerlendirişte, hâfizada, muhakemede vs. çarpıtmalar...
- 2) **Duygulanımda ciddi ârizalar:** Şiddeti, yaygınlığı, oynaklığı, duruma ve ortama uygun olup olmadığı...
- 3) **Kişiler arası münasebetlerde tutarsızlık ve dengesizlikler.**
- 4) **Ciddi itki (impulse) denetimi ârizaları:** Fevrilik, saldırganlık, cinsel veya saldırganca alanlarda düşüncesizce ve ahmakça sapkınlıklar.

Hâlen bize de dayatılan ICD 10 ve ABD’ce kullanılan DSM IV TR sistemlerine göre kişilikler ve onların “bozuklukları (bu terimi kerhen de olsa kullanacağım)” üç kümede toparlanıyor. Bunları uzun uzun anlatmayacağım, isteyen internetten veya mebzûl miktardaki kitaplardan okuyabilir. Daha ziyâde evrimsel ve –tabii ki– kişisel yorumlarımla anlatacağım:

Kişilik bozukluklarının görülme sıklığı %10 ilâ 13 aralığında bildirilmiştir ve gittikçe de artmaktadır. Çocuk ve gençlerde kişilik bozukluğu teşhisinin konması çok güç ve hassasiyet isteyen bir durumdur. Çünkü kişiliğin gelişimi esnâsında özellikle ergenlik döneminde yaşanan kimlik krizi döneminde duygularda, düşüncelerde ve ilişkilerde sürekli olarak bir dengesizlik ve yeni dengeler kurma dalgalanması söz konusudur. Bu dönemde, tıpkı kişilik bozukluğuna benzer şekilde çoğu sahada akomodasyon ve intibak sorunları yaşanır.

A KÜMESİ

Garip, acayip, empati yapılması güç kişilikler. Aslında bunla psikotizm spektrumunun jüvenil, hâttâ fôtal başlangıçlı tipleridir:

Şizoid Kişilik: Bunlar tek başına veya pek az arkadaşıyla yaşayan, kendilerine bakım ve ilgileri düşük yâhut özensiz, duygulanımları künt hâttâ düz, duygusal dışavurumları zayıf kişilerdir. Bu özellikleri çok zengin bir iç dünyaları olmadığı anlamına asla gelmez ama bunu paylaşamazlar. Dış dünyayla aralarında âdeta bir buzlu cam vardır. Ağır vak’alar birer sosyal parazittir ama işlevsel şizoidlerden büyük bilim adamları ve mistikler çıkabilir. Mikroskobunun başında 20 sene geçiren hırpanî bilim adamı bir gün Nobel alıp, gene laboratuvarına dönebilir. Temel olarak aşağıdaki özelliklerle karakterize, genç erişkinlik döneminde başlayan ve değişik şartlar altında ortaya çıkan, sürekli, toplumsal ilişkilerden

kopma ve başkalarıyla birlikte olunan ortamlarda duyguların anlatımında kısıtlı kalma şekli söz konusudur:

- Âilenin bir parçası olamadığı gibi, ne yakın ilişkilere girmeyi ister, ne de yakın ilişkilere girmekten haz duyar;
- Hemen her zaman tek bir faaliyette bulunmayı yeğler;
- Başka biriyle cinsel tecrübe yaşamaya karşı ilgisi olsa bile çok azdır;
- Alsa bile çok az faaliyetten zevk alır;
- Birinci derece akrabaları dışında yakın arkadaşları veya sırdaşları yoktur;
- Başkalarının övgü veya eleştirilerine karşı ilgisiz görünür;
- Duygusal soğukluk, kopukluk veya tekdüze duygulanımları vardır.

Paranoid Kişilik: Aşırı şüpheci, sürekli kötülük edilme beklentisi içerisinde olan, alıngan ve genellikle korkak hâttâ ödle, bâzen de tam aksine ufacık şey için saldırganlaşabilen, herkesin kendileriyle uğraştığını düşünen kişilerdir. İşlevsel olanlardan büyük detektifler, araştırmacılar, kâşif ve mücütler çıkar çünkü şeytanın aklına gelmeyecek çağrışımlar kurarak, yeni buluşlara yelken açarlar. Temel olarak aşağıdaki özelliklerle karakterize, genç erişkinlik döneminde başlayan ve değişik şartlar altında ortaya çıkan, başkalarının davranışlarını kötü niyetli olarak yorumlayıp sürekli bir güvensizlik ve şüphecilik gösterme davranışı vardır:

- Temeli olmadan başkalarının kendisini sömürdüğünden, aldattığından veya zarar verdiğinden şüphelenme;
- Dostlarına veya iş arkadaşlarına güvenememe;
- Söylediklerinin kendisine karşı kötü niyetle kullanılacağından yersiz yere korktuğundan ötürü başkalarına sır vermek istememe;
- Aşırı alınganlık ve hassasiyet;
- Sürekli kin besleme;
- Yersiz yere karakterine veya itibârına saldırıldığı yargısına varma ve öfkeyle karşısındakine tepki gösterme;
- Haksız yere karısının/kocasının veya cinsel eşinin sadakatsizliğiyle ilgili kuşkulara kapılma.

Şizotipal Kişilik: Uçuk kaçık yaratıcılıklarıyla bu grubun en renklileridirler. Her mevsimde Ortaköy’de, yazları Bodrum ve Marmaris gibi tatil yörelerinde sıkça rastlanırlar. Mistik, politik gruplar kurar ve eylemler yaparlar; incik boncuk, sıra dışı resimler veya heykeller yapıp satarlar. Dezorganize tip şizofreniyle ve diğer bütün şizofreni tipleriyle akrabadır. Genç erişkinlik döneminde başlayan, değişik şartlar altında ortaya çıkan, bilişsel veya idrakte ilgili çarpıklıkların ve alışıl gelmişin dışında davranışların yanı sıra, ilişkilerde birden bire rahatsızlık duyma ve yakın ilişkilere girebilme becerisinde azalmayla kendini gösteren toplumsal ve kişilerarası yetersizliklerin olduğu sürekli bir durum söz konusudur:

- Kültürel değerlerle uyumlu olmayan tuhaf inanışlara, büyüsel düşüncelere sâhip olma

(bâtil inanç, telepati, altıncı inanç, gâipten haber verme vs. ile uğraşma, çocuklarda ve ergenlerde saçma sapan düşlemler veya bunların üzerinde düşünme);

- Dış görünüş ve fikirlerin “enteresan” hâttâ “acayip” olması;
- Sıra dışı, acayip idrak, düşünce, konuşma ve davranışlar;
- Bir sebebe bağlı olmaksızın insanların kendisi hakkında konuştuıkları ve dedikodu yaptıklarına dâir düşüncelere sâhip olma;
- Şüphecilik;
- Uygunsuz veya sınırlı duygulanım;
- Birinci dereceden akrabalar dışında yakın arkadaşların veya sırdaşların olmaması;
- Şüpheciliği ve güvensizliği nedeniyle belirgin şekilde sosyal açıdan gerginlik duyma.

Genel olarak diyebiliriz ki, büyük bilimsel ve dinsel yaratıcılar, mistikler, peygamberler A Kümesi kişiliktendir. Tipik bir örnek Einstein’dır. Bunları Yüksek İşlevsellikli Otistikler’den (Asperger sendromu) ayırt etmek çoğu zaman imkânsız, hâttâ gereksizdir.

B KÜMESİ

Karmaşık, kaotik, öfkeli, erotik ve fırtınalı gruptur bu...

Antisosyal (Dissosyal) Kişilik: Ağır vak’alar gerçekten belâdırlar. Özellikle cinsel ve saldırganca suçlar, cinayetler işleyen ve asosyal-şizoid olanlarına sosyopat denir. Empati yapamazlar, sağlıklı ilişkiler sürdüremezler, irritabldırlar, her an patlayacak bomba gibidirler.

Öte yandan, antisosyallerin zeki ve yetenekli olanları bunları gizleyebilir, hâttâ çok etkileyici ve düzgün insanlarmış gibi izlenim bırakabilirler. Banka hortumlayan, hileli iflâsla köşeyi dönen böyle “kaliteli” antisosyallere beyaz yakalı psikopatlar da denir; her meslekte ve konumda karşınıza çıkabilirler, devlet başkanı dahi olabilirler. Rasyonalizasyon, yansıtma ve “acting out” ego savunma mekanizmalarını çok kullanırlar. İşlevsel antisosyallerden ise suçla, belâyla uğraşan ama sistemden yana olan görevliler çıkar; “dinsizin hakkından imansız gelir” atasözünü hatırlamakta fayda var... 15 yaşından beri süregelen şekilde, başkalarının haklarını saymama ve başkalarının haklarına saldırma:

- Tutuklanması için zemin hazırlayan eylemlerde tekrar tekrar bulunmakla karakterize, yasalara uygun toplumsal davranış biçimine ayak uyduramama;
- Sürekli yalan söyleme, takma isimler kullanma veya kişisel çıkarı, zevki için başkalarını atlatma ile belirli olmayan tutum;
- İtkisellik veya gelecek için tasarılar yapmama (düşüncesizce davranma);
- Tekrarlayan kavga dövüşler veya saldırılarla belirli olmak üzere sinirlilik ve saldırganlık;
- Kendisinin veya başkalarının güvenliği konusunda umursamazlık;
- Bir işi sürekli götürmeme veya mâlî yükümlülükleri tekrar tekrar yerine getirmeme ile belirli olmak üzere sürekli bir sorumsuzluk;

- Başkasına zarar vermiş, kötü davranmış veya başkasından bir şey çalmış olmasına karşı ilgisiz olma veya yaptıklarına kendince mantıklı açıklamalar getirmeye belirli olmak üzere vicdan azabı çekmeme (ibret alamama);
- Kişi en az 18 yaşındadır.

Narsisistik Kişilik: Yıkıcı yahut disfonksiyonel narsisistler dünyaya büyük kötülükler etmiştir. Yapıcı ve işlevsel olanlardan ise büyük liderler, yöneticiler, devrimciler çıkar ve kimin yapıcı, kimin yıkıcı olduğunun kıstasları da muğlaktır. Genç erişkinlik döneminde başlayan ve değişik şartlar altında ortaya çıkan, üstünlük duygusu (hayâllerde veya davranışlarda), beğenilme gereksinmesi ve empati yapamama ile karakterize sürekli bir psişik örgütlenmenin varlığı söz konusudur:

- Kendini çok “önemli” ve “özel” hissetmek (başarılarını ve yeteneklerini abartma, yeterli bir başarı göstermeksizin üstün birisi olarak bilinmeyi beklemek, ancak başka özel veya toplumsal açıdan üstün kişilerin kendisini anlayabileceğine veya sâdece onlarla arkadaşlık etmesi gerektiğine inanma vs.);
- Sıklıkla kendini “haklı” bulmak, başkaları tarafından kayırılmayı beklemek;
- Başarılı, güçlü ve kusursuz olmayı hedeflemek;
- Çok beğenilmeyi isteme;
- Kişilerarası ilişkileri kendi çıkarı için kullanma, kendi amaçları için başkalarının zayıf yanlarını kullanma;
- Başka insanların duygularını ve ihtiyaçlarını anlayamama;
- Kendini beğenmiş tavırlar sergileme;
- Çoğu zaman başkalarını kıskanma veya başkalarının kendisini kıskandığına inanma.

Histriyonik Kişilik: Eğlence ve şov dünyası bu insanlarla doludur. Onlarsız bir dünya çok yavan olurdu! Öte yandan, yuva yıkan “femme fatale” kadınlara bu grupta çok rastlarız. Genç erişkinlik döneminde başlayan ve değişik şartlar altında ortaya çıkan, aşırı duygusallık ve ilgilenilme arayışı gösteren sürekli bir kişilik organizasyonunun varlığı söz konusudur:

- İlgî odağı olmaktan, insanları etkilemekten hoşlanma;
- Fiziksel görünümü ön plâna çıkartmayı tercih etmek;
- Olayları derinden değil, yüzeysel olarak hissetmek, kolay etkilenmek;
- Uygunsuz şekilde başkalarını cinsel yönden ayartma veya baştan çıkarıcı davranışlar sergilemek;
- Başkalarını etkilemeye yönelik ayrıntıya girmeden konuşma hâli;
- Yapmacık davranışlar sergileme, duygularını aşırı bir abartmayla gösterme.

Hudutta (Borderline: Sınırda) Kişilik: Büyük san'atkârane yaratıcıların çoğu bu gruptandır. Stres dönemlerinde kolayca dissosiyasyon olurlar. Manipülatiflerle ve insanlarla oynamaktan özel bir haz duyarlar; kaprislidirler. Her türlü cinsel ve kimliksel karmaşaya, sapmaya açıktırlar. Bu grup ICD 10'da Duygusal Açıdan Sebatsız Olmayan Kişilik diye de geçer; bu da İtkisel (fevrî: impulsive) ve Hudutta (Borderline) diye ikiye ayrılır. DSM IV TR bu ayrıma girmemiştir. Esasen bâzı vak'alarda kalıtsal etkenler çok önemliyse de,

bu kişilerin ortak vasfı travma mağdurları olmalarıdır. Bir kısmı juvenil DEHB, bir kısmı juvenil bipolar, bir kısmı da bunların karışımı olan çocuklar kaçınılmaz olarak dışlanır ve travmaya pek çok mâruz kalırlar. Bir kısmı da çok küçük yaşta cinsel, fiziksel yâhut duygusal tâcize, tecavüze veya ihmâle uğramış saf travma sekelleridir. Nihaî müşterek yol travma, sağlıklı nesne ilişkileri kurmayı öğrenememe ve ağır narsisistik ego savunmaları kullanılarak (kondansasyon, ayırma, aşırı değer vermeyle değersizleştirme, yansıtma, kendine çevirme gibi) yaşanan bir hayattır. Bu kişilik örüntüsü için Multipl Kompleks Post-travmatik Stres Bozukluğu denmesi de teklif edilmiştir.

Bu kişiler “sâbit bir şekilde gayrı sâbittirler”. Çoğu “mış” gibi yaşarlar ve san’at, edebiyat yeteneği yüksek olanlarda yaratıcılık çok yüksektir; intihar da... Hekimlerini de baştan çıkarmaya, başaramazlarsa iftira atmaya eğilimlidirler.

Genç erişkinlik döneminde başlayan ve değişik şartlar altında ortaya çıkan, kişilerarası ilişkilerde, kendilik idrakinde ve duygulanımda tutarsızlık ve belirgin itkiselliğin olduğu sürekli bir davranış örüntüsünün varlığı söz konusudur:

- Zararı hesap etmeden, fazla düşünmeden davranma (itkisellik), fevrlilik;
- Kolay sinirlenme;
- Kuralları sevmeme;
- Diğerkâm davranamama;
- Gözünde aşırı büyütmeye - yerin dibine sokma huyu (“bir şey ak veya karadır”);
- Ruhsal dengenin kolay alt üst olması, kolay sinirlenme, öfkeyi kolay kontrol edememe;
- Fırtınalı ve kaotik ilişkiler;
- Kimlik karmaşası: Kim ve nasıl bir insan olduğunu algılamada tutarsızlık, kendini sürekli olarak boşlukta hissetme;
- Tekrarlayıcı şekilde intihar girişiminde bulunma, bu konuyla ilgili olarak göz korkutma davranışları; kendine zarar verme davranışları.

Sonuçta, B Kümesi kişilikler yaratıcılığın, liderliğin ve atılganlığın grubudur.

C KÜMESİ

Sıkıntılı insanların grubu...

Obsesif Kompulsif (Anankastik) Kişilik: Her şey tam ve mükemmel olsun isterler. Narsisistlerle karışabilirler ama narsisist bilse de bilmese de tutturur ve bir “sidik yarışı” yaratırken, bunlar herkes için en doğru ve iyi olanın kendi düşünceleri olduğu vehmiyle tartışmacı, eleştiricidirler. Ağır vak’alar “çekilmez adam” numûneleridir. İşlevsel olanlardan ise çok iyi orta-alt düzey idareciler, memurlar, askerler çıkar. Genç erişkinlik döneminde başlayan ve değişik şartlar altında ortaya çıkan esneklik, açıklık, verimlilik, mükemmeliyetçilik, kişiler arası ilişkileri kontrol etmede aşırı kafa yormanın olduğu sürekli bir davranış örüntüsünün varlığı ile karakterizedir:

- Yapılan faaliyetin temel amacını unutturacak derecede ayrıntılar, kurallar, listeler, sıralama, organizasyon veya program yapma ile uğraşıp durma;
- İşin bitirilmesini zorlaştıracak düzeyde mükemmeliyetçilik gösterme;

- Çeşitli faaliyet ve arkadaşlıklardan mahrum kalacak düzeyde kendini işe veya üretkenliğe adama;
- Ahlâk, doğruluk veya değer yargıları konusunda vicdanının sesini aşırı derecede dinleme ve esneklik gösterememe;
- Özel bir değeri olmasa da eskimiş veya değersiz şeyleri elden çıkartamama;
- Başkaları tam olarak kendisinin yaptığı gibi yapmayı kabûl etmedikçe görev dağılımı yapmak veya başkalarıyla beraber çalışmak istememe;
- Para harcama konusunda hem kendisine, hem de başkalarına karşı cimri davranma, parayı gelecekte ortaya çıkabilecek felâketler için biriktirilmesi gereken bir şey olarak kabûl etme;
- Katı ve inatçı olma.

Çekingen Kişilik: Aşırı ürkek, kendine güvensiz, alıngan, korkak hâttâ ödle, bâzen de ufacak şey için alınan, rezil olup küçük düşeceklerini düşünen kişilerdir. İşlevsel olanlarından uşak, hizmetçi gibi meslek erbabı çıkar. Genç erişkinlik döneminde başlayan ve değişik şartlar altında ortaya çıkan, toplumsal ketlenmenin, yetersizlik duygularının ve olumsuz değerlendirilmeye aşırı duyarlılığın olduğu sürekli bir davranış örüntüsünün varlığı söz konusudur:

- Eleştirilecek, beğenilmeyecek veya dışlanacak olma korkusuyla çok fazla kişilerarası ilişki gerektiren kişisel girişim veya meslekî faaliyetlerden kaçınma;
- İnsanlarla kolay ilişkiye girememe, yetersizlik duyguları yüzünden sosyal ortamlarda kendisini ortaya koymama;
- Mahcup düşme veya alay konusu olma endişesiyle yakın ilişkilerde tutukluk gösterme veya yeni faaliyetlere katılmak istememe;
- Toplumsal durumlarda eleştirileceğine veya dışlanacağına dâir kaygı taşıma;
- Kendisini beceriksiz, ilgi çekici olmayan, başkalarından daha alt seviyede birisi olarak değerlendirme.

Bağımlı Kişilik: Çekingenlere çok benzerler ve genellikle iç içedirler. İşlevsel olanlardan sonuna kadar sâdık bendweler, dostlar, dava insanları çıkar. Genç erişkinlik döneminde başlayan ve değişik şartlar altında ortaya çıkan, uysal bir yapıda olma, insanların kendisiyle ilgilenme ihtiyacını çok fazla hissetme, ayrılma korkusuyla insanların üstüne fazlaca düşme ile karakterize sürekli bir davranış örüntüsünün varlığı söz konusudur:

- Başkalarından bol miktarda öğüt ve destek alamazsa gündelik karar vermede güçlük çekme;
- Hayatının çoğu önemli alanında sorumluluk almak için başkalarına ihtiyaç duyma;
- Destek yitirme veya kabûl görmeme korkusuyla başkalarıyla aynı görüşü paylaşmadığını söylemede zorlanma;
- Güven eksikliği sebebiyle kendi başına bir iş yapmada zorluk çekme;
- Başkalarının desteğini temin etmek amacıyla hoş karşılanmayacak şeyleri dahi yapabilir;
- Tek başına kaldığı zaman kendisini çâresiz hissetme;

- Yakın bir ilişkisi sonlanınca, bakım ve destek kaynağı arayışıyla derhâl başka bir ilişki arayışına girme.

Pasif Agresif Kişilik: Birisini illet etmek veya mutsuz kılmak için hayatına bu kişileri sokun; keza rakiplerinizi bıktırıcı iş görüşmeleri için de uygundur. Surat asma, sürekli erteleme, ikide bir unutmama, yüz vermeme, sekste aşırı naz etme, küsme, bozum olma ve muhababının “gıcık” olacağı davranışları inadına yapma tipik belirtilerdir. Meselâ yorgun argın evine gelen kocayı inatla ve ısrarla uykulu gözler ve yağlı saçlarla karşılayan kadınlar bunun mutak örnekleridir.

Depresif Kişilik: Birilerinin sürekli memnuniyetsiz ve münekkit (eştiren) olmasında dâima fayda vardır. Bunların Akiskal’ın Eşikaltı Dismik Huy’undan farkı belirsizdir.

Sonuç olarak, C Kümesi kişilikler mükemmelliğin, eleştirelliğin ve muhafazakârlığın evrimsel yansımalarıdır.

ÖTEKİLER (BAŞKA YERDE SINIFLANDIRILAMAYANLAR)

Sadistik Kişilik: Entellektüel sadistler, sıfırcı hocalar bu gruptandır ve gerçek sıklığı meçhûldür.

Kendine Zülmedici (Mazokistik) Kişilik: Kendini helâk eden, bir şeyler için gereğinden fazla parçalanmış insanlar da zaman zaman işe yararlar.

Karmakarışık Vak’alar: Yukarıdaki grupların hiç birine girmeyen ama disfonksiyonel kişilik yapıları bu grupta yer alır.

KİŞİLİK BOZUKLUKLARINDA TEDAVİ

Kolay kolay kimse “benim kişiliğim bozuk” diye psikiyatra gelmez. A Kümesi genellikle yoğun stres döneminde şiddetli İd anksiyetesi veya kısa psikotik hecmelerle, B Kümesi depresif sorunlar veya alkol madde dertleriyle, C Kümesi de âile, iş ve arkadaş ilişkilerinde sorunlardan dolayı veya süperego anksiyetesiyle müracaat ederler. Bütün ustalık, ruh hekiminin üstteki (1. eksendeki) sorunun altında yatan kişilik düzensizliğini de (2. eksendeki) yakalayabilmesidir.

A Kümesi’nde geliş şikâyetlerine göre yaklaşım yanı sıra, düşük ilâ mutedil dozlarda D2 antagonistleri (2.5–10 mg olanzapin veya eşdeğeri) yanı sıra BDT, İPP ve içgörülü hastalarda dinamik psikoterapi işe arayabilir.

geliş şikâyetlerine göre yaklaşım yanı sıra duygudurum dengeleyicileri (karbamazepin, okskarbazepin, valproat, lamotrijin vs.), bâzı vak’alarda düşük ilâ mutedil dozlarda DA2 antagonistleri verilebilir. Tedaviye riayetleri ve bağlılıkları bozuktur; çok sık yok olup tekrar ortaya çıkarlar. Alkol ve diğer madde sorunları mutlaka dikkate alınmalıdır. BDT ve içgörülü hastalarda dinamik psikoterapi işe arayabilir. İPP kontrendikedir.

C Kümesi’nde geliş şikâyetlerine göre yaklaşım yanı sıra antidepresan-antianksiyete ajanlar uygulanır. BDT, İPP ve içgörülü hastalarda dinamik psikoterapi işe arayabilir; hipnoretaksasyon, meditatif yöntemler devreye konabilir.